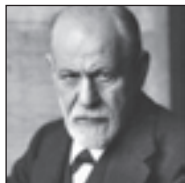

[in nuce]

*Colecția de față adună
fragmente „veșnic verzi”
din cultura umanității,
împletind discursuri din artă,
literatură, științe sociale și
religie care constituie, dincolo de
renumele auctorial și de valoarea
pentru fiecare domeniu în parte,
pilde ale înțelepciunii
tuturor vremurilor.*

De numele lui
Sigmund Freud
(1856-1929) se leagă
poate cea mai
controversată teorie
din filosofia culturii

ultimelor secole: psihanaliza.

Începută ca întreprindere
psihoterapeutică, prima cură – din
punct de vedere istoric – în care rolul
terapeutic revenea exclusiv
cuvântului, psihanaliza a fost condusă
de Freud în mod firesc și în direcția
descoperirii resorturilor abisale ale
culturii. *Disconfort în cultură* (1930)
este o lucrare de maturitate în care
părintele psihanalizei investighează
mecanismele care mențin coeziunea
socială, respectiv contraponderea lor,
manifestată prin senzația de
disconfort care însoțește mai mult sau
mai puțin evident ființa socială.

*sigmund
freud*

disconfort în cultură

DAS UNBEHANGEN IN DER KULTUR

Sigmund Freud

DISCONFORT ÎN CULTURĂ

Sigmund Freud

Copyright © 2011 Editura **ALL**

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

FREUD, SIGMUND

Disconfort în cultură / Sigmund Freud: trad.:

Roxana Melnicu. - București: Editura ALL, 2011

ISBN 978-606-587-042-0

I. Melnicu, Roxana (trad.)

008

Toate drepturile rezervate Editurii **ALL**.

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată
fără permisiunea scrisă a Editurii **ALL**.

Drepturile de distribuție în străinătate aparțin în exclusivitate editurii.

All rights reserved. The distribution of this book outside
Romania, without the written permission of **ALL**,
is strictly prohibited.

Copyright © 2011 by **ALL**.

Editura **ALL**:

Bd. Constructorilor nr. 20A, et. 3,

sector 6, cod 060512 – București

Tel.: 021 402 26 00

Fax: 021 402 26 10

Distribuție:

Tel.: 021 402 26 30; 021 402 26 33

Comenzi:

comenzi@all.ro

www.all.ro

Redactare:

Viorel Zaicu

Tehnoredctare:

Radu Dobreci

Corectură:

Simona Nicolae

Design copertă:

Alexandru Novac

disconfort în cultură

i

Nu putem scăpa de impresia că oamenii măsoară cu mărimi false: se zbat să obțină pentru ei înșiși puterea, succesul și bogăția; le invidiază la alții, subestimând în același timp adevăratele valori ale vieții. Totuși, o asemenea prejudecată generală ne pune în pericolul de a uita diversitatea lumii omenești și a vieții sale sufletești. Există unii oameni pe care onorurile contemporanilor nu îi ocolesc, cu toate că măreția lor se sprijină pe particularități și fapte total străine de țelurile și idealurile mulțimii. Admitem cu ușurință că pe acești mari oameni îi recunoaște doar o minoritate, în timp ce majoritatea nu vrea să știe nimic de ei. Dar lucrurile nu sunt atât de simple, deoarece există nepotriviri între gândul și acțiunea oamenilor și diversitatea mișcărilor lor pulsionale.

Unul dintre acești oameni excepționali se consideră în scrisori prietenul meu. I-am dedicat mica mea scriere care tratează religia ca o iluzie, iar el a răspuns că este cu totul de acord cu judecata mea despre religie, dar că regretă că nu am luat în considerare adevărata sursă a religiozității. Aceasta ar

consta dintr-un sentiment special, de care el nu se desparte niciodată, și care trebuie să existe la milioane de oameni. Un sentiment pe care el dorește să îl numească senzația de „eternitate“, de ceva nemărginit, lipsit de restricții, chiar „oceanic“. Acest sentiment ar fi o stare pur subiectivă, nu o chestiune de credință; nu i se atașează vreo asigurare a permanenței personale, dar el ar fi sursa energiei religioase, care va fi captată de diferite biserici și sisteme religioase, condusă spre anumite canale și, desigur, ulterior consumată. Numai pe baza acestui sentiment oceanic ne este îngăduit să ne numim religioși, chiar dacă respingem orice credință și orice iluzie. Această expresie a onoratului meu prieten, care a valorizat poetic chiar și vraja iluziei, mi-a adus nu puține dificultăți*. Eu personal nu pot descoperi în mine acest sentiment „oceanic“. Nu este confortabil să elaborezi științific sentimentele. Putem încerca să descriem manifestările lor fiziologice. Acolo unde aceasta nu merge – mă tem că și sentimentul oceanic se sustrage de la acest tratament –, nu ne mai rămâne altceva decât să ne oprim la conținutul reprezentativ care s-a alăturat asociativ în primul rând sentimentului. Dacă

---

* De la apariția celor două cărți *La vie de Ramakrishna* (1929) și *Ixi vie de Vivekananda* (1930) nu am de ce să ascund că prietenul la care mă refer în text este Romain Rolland.

mi-am înțeles bine prietenul, el vrea să exprime același lucru pe care un poet original și destul de bizar îl atribuie eroului său, ca o consolare pentru moartea liber aleasă: „Din lumea aceasta nu putem cădea.“^{*} Deci sentimentul unității indisolubile, al apartenenței la întregul lumii exterioare. Aș dori să spun că pentru mine aceasta are mai curând caracteristicile unei intuiții intelectuale, desigur nu fără tonalitatea emoțională acompaniatoare, care desigur că nu va lipsi nici din alte acte de gândire de același calibru. Nu mă pot convinge de natura primară a unui astfel de sentiment la propria mea persoană. Însă nu am voie să contest incidența lui actuală la alții. Se pune doar întrebarea dacă a fost bine interpretat și dacă ar trebui recunoscut drept *fons et origo* pentru toate trebuințele religioase.

Nu am de adăugat nimic care ar influența hotărâtor rezolvarea acestei probleme. Ideea că omul trebuie să-și dea seama de dependența sa de mediu printr-un sentiment nemijlocit, stabilit odată pentru totdeauna, sună atât de străin, se potrivește atât de prost în țesătura psihologiei noastre, încât trebuie să încercăm o abordare psihanalitică, adică genetică,

---

* Chr. D. Grabbe (1801-1836), *Hannibal*: „Da, din lume n-o să cădem. Suntem înăuntru odată pentru totdeauna.“

a unui astfel de sentiment. În primul rând, putem urma raționamentul următor. În mod normal, nimic nu este mai sigur pentru noi decât sentimentul de a fi noi înșine, sentimentul propriului nostru Eu; acest Eu ni se pare foarte unitar, de sine stătător, bine postat împotriva lumii. Faptul că această părere este o înșelăciune, că spre interior Eul se înrădăcește, mai degrabă fără granițe bine definite, într-o entitate sufletească inconștientă, pe care o desemnăm ca fiind Se-ul, căruia îi servește drept față, l-am învățat din cercetarea psihanalitică, care ne-a furnizat încă multe alte informații despre raportul între Eu și Se. Însă – spre exterior, cel puțin – Eul pare să pretindă linii de demarcație clare și definite. Lucrurile stau altfel numai într-o singură circumstanță, poate extraordinară, pe care nu o putem însă judeca drept maladivă. Pe culmile stării de îndrăgostire, granița între Eu și obiect tinde să dispară. Îndrăgostitul susține, împotriva tuturor mărturiilor simțurilor, că Eu și Tu sunt una, și este gata să se comporte ca și cum ar fi așa. Bineînțeles, ceea ce poate fi suspendat vremelnic printr-o funcție fiziologică ar trebui să poată fi tulburat și prin procese patologice. Patologia ne face cunoștință cu un mare număr de situații în care granița dintre Eu și lumea exterioară devine nesigură

sau granițele sunt stabilite într-adevăr incorect; sunt cazuri în care părți din propriul corp, chiar bucăți din propria viață psihică, percepții, gânduri, sentimente ne par cumva străine, ne par a nu aparține Eului; sunt și alte cazuri în care îi atribuim lumii exterioare ceea ce evident a luat ființă în Eu și trebuie să-i fie recunoscut acestuia. Deci sentimentul Eului trece și el prin tulburări, iar granițele Eului nu sunt stabile.

O analiză ulterioară spune: nu se poate ca acest sentiment al Eului pe care îl are adultul să fi fost astfel de la început. El trebuie să fi trecut printr-o dezvoltare, care nu se pune în evidență într-o manieră inteligibilă, dar, destul de verosimil, se lasă construită.* Sugarul nu-și deosebește încă Eul de lumea exterioară, sursă a unei furtuni de senzații. El învață să facă aceasta treptat, pornind de la diferite semnale. Cea mai puternică impresie trebuie să-i fie lăsată de faptul că multe dintre sursele de excitație, în care el își va recunoaște mai târziu organele corpului său, îi pot transmite tot timpul senzații, în timp ce altele i se refuză temporar — printre ele și cel mai dorit: sânul matern — și trebuie să fie chemate mai întâi, cu

---

* Vezi numeroasele lucrări ale lui Ferenczi despre dezvoltarea Eului și a sentimentului Eului „Faze de dezvoltare ale simțului realității“ (1913), până la rapoartele lui P. Federn 1926, 1927 și mai târziu.

ajutorul unor țipete stăruitoare. Astfel, Eul se află la început în fața unui „obiect“, ceva care se află „în exterior“ și trebuie să fie făcut aparent mai întâi printr-o acțiune specială. Un impuls ulterior pentru izolarea Eului din masa senzațiilor, deci spre recunoașterea unui „afară“, a unei lumi exterioare, îl dau frecvențele, multiplele senzații de durere și neplăcere, care suspendă și ocolesc principiul plăcerii care domnea nelimitat. Există tendința de a diferenția de Eu, de a arunca în exterior tot ceea ce poate deveni sursă a unei astfel de neplăceri, de a forma un Eu-plăcere pur, care se opune unui „afară“ străin și amenințător. Granițele acestui Eu-plăcere primitiv nu pot să scape amendamentului prin experiență. Multe dintre lucrurile la care nu dorim să renunțăm, ca dătătoare de plăcere, nu sunt totuși Eu, ci obiect, și o mare parte din chinul pe care vrem să-l aruncăm în afară se dovedește totuși de nedespărțit de Eu, ca origine interioară a sa. Facem cunoștință cu un procedeu care, prin dirijarea intenționată a activității simțurilor și printr-o acțiune musculară adecvată, poate diferenția între interior – aparținător Eului – și exterior – originat în lumea externă; astfel se face primul pas spre instaurarea principiului realității, care trebuie să domine dezvoltarea ulterioară. Această deosebire servește bineînțeles

unei intenții practice, respectiv apărării contra bănușitelor – și ameninșătoarelor – senzații de neplăcere. Faptul că, pentru a se apăra de anumite excitații de neplăcere din interior, Eul nu folosește alte metode decât cele utilizate împotriva neplăcerii provenite din exterior, va deveni punctul de plecare pentru importante tulburări patologice.

În felul acesta, așadar, se distinge Eul de lumea exterioară! Mai corect spus: la origine, Eul conține totul; mai târziu se desparte de el o lume exterioară. Sentimentul de Eu pe care îl avem azi este deci doar o rămășiță atrofiată dintr-un sentiment mult mai cuprinzător, chiar atoatecuprinzător, care mărturisește o unitate intimă a Eului cu lumea exterioară. Putem concepe că acest sentiment primar de Eu este cuprins în viața sufletească a multor oameni – în proporție mai mare sau mai mică –, dar atunci el s-ar opune ca un fel de contrariu sentimentului de Eu mai îngust și mai bine delimitat al maturității, iar conținuturile reprezentative care i se potrivesc ar fi tocmai nemărginirea și unitatea cu întregul, cele pe care prietenul meu le-a desemnat drept sentiment „oceanic“. Dar avem noi oare dreptul să admitem dăinuirea originarului alături de ceea ce devine el mai târziu?

Neîndoielnic; o astfel de ocurență nu este uimitoare nici pe plan psihic și nici pe alte planuri. Pentru regnul animal susținem concepția conform căreia cele mai dezvoltate specii provin din cele inferioare. Totuși, printre viețuitoarele de astăzi găsim toate formele simple de viață. Genul marilor saurieni a dispărut și a făcut loc mamiferelor, dar un adevărat reprezentant al acestui gen, crocodilul, trăiește încă alături de noi. Analogia poate fi respinsă, ea suferă și din pricina faptului că speciile inferioare care supraviețuiesc nu sunt adevărații strămoși ai speciilor contemporane, mai dezvoltate. Verigile intermediare sunt de regulă dispărute și sunt cunoscute doar prin reconstrucție. Dimpotrivă, în domeniul sufletesc, menținerea celor primitive alături de cele în care s-au transformat este atât de frecventă, încât nici nu mai este nevoie să o dovedim prin exemple. De cele mai multe ori acest proces este urmarea unei divizări în dezvoltare. O parte cantitativă dintr-o formațiune, dintr-o mișcare pulsională, a rămas nemodificată, iar o altă parte a trecut prin dezvoltarea ulterioară.

Prin aceasta atingem problema generală a menținerii în psihic, problemă care a găsit deja elaborare, dar este atât de incitantă și de semnificativă, încât

trebuie să îi mai acordăm un moment de atenție. De îndată ce am biruit eroarea de a crede că uitarea curentă înseamnă o distrugere a urmei mnezice, deci o nimicire, tindem spre concepția opusă, și anume aceea după care în viața psihică nimic din ceea ce a fost format o dată nu poate să dispară, că totul rămâne păstrat cumva și, în condiții corespunzătoare, de exemplu printr-o regresie profundă, poate fi adus încă o dată în prim-plan.

Încercăm să ne clarificăm printr-o comparație din alt domeniu, care conține această concepție. Luăm drept exemplu dezvoltarea Orașului Etern. Istoricii ne învață că cea mai veche Romă era *Roma Quadrata*, o cetate din Palatin, înconjurată de ziduri. Apoi a urmat faza *Septimontiumului*, o unificare a resturilor celorlalte coline, apoi orașul care a fost mărginit prin Zidul Servian și, încă și mai târziu, după toate transformările epocii republicane și ale celei imperiale timpurii, a apărut orașul pe care împăratul Aurelian l-a înconjurat cu zidurile lui. Nu dorim să urmărim mai departe transformările orașului și ne întrebăm ce anume din aceste stadii timpurii ar mai putea găsi în Roma de azi un vizitator, pe care îl vedem înarmat cu cele mai desăvârșite cunoștințe

istorice și topografice. El va vedea Zidul Aurelian aproape nemodificat, cu puține spărturi. În unele locuri poate scoate la lumină, prin săpături, segmente din Zidul Servian. Dacă știe suficient de multe – mai multe decât arheologia contemporană –, el ar putea însemna pe hartă întreaga desfășurare a acestui zid și împrejmuirea *Romei Quadrata*. Dintre clădirile care umpleau odinioară aceste vechi granițe el nu găsește nimic, sau doar resturi neînsemnate, deci ele nu mai subzistă. Lucrul cel mai deosebit pe care i-l poate furniza cea mai bună cunoaștere a Romei republicane ar fi să știe să indice locurile pe care fuseseră templul și clădirile oficiale ale aceluia timp. Le-au luat locul ruinele, dar nu ale lor, ci ale înnoirilor din perioade mai târzii, după incendii și distrugeri. Nu este necesară o explicație deosebită pentru faptul că aceste rămășițe ale vechii Rome par spărturi în devălmășia unei metropole din ultimele secole, de la Renaștere. Multe clădiri vechi sunt desigur încă îngropate în solul orașului sau sub construcțiile noi. Aceasta este modalitatea de subzistență a celor trecute, care ne întâmpină în orașe istorice precum Roma.

Acum să facem o supoziție fantastică: Roma nu ar fi o așezare umană, ci o ființă psihică de o vechime

la fel de mare și de bogată, în care nimic din ceea ce a existat odată nu se pierde, în care alături de cea mai recentă fază de dezvoltare subzistă și toate cele mai timpurii. Pentru Roma, aceasta va însemna deci că pe Palatin se ridică încă la vechile înălțimi Palatul imperial și Septizoniumul lui Septimius Severus, că Orașul îngerilor mai poartă încă pe acoperișuri frumoasele statui cu care fusese împodobit până la asediul goșilor ș.a.m.d. Dar încă și mai mult: pe locul unde se află Palazzo Caffarelli, și fără a trebui să demolăm această clădire, s-ar înălța din nou templul lui Jupiter Capitolinus, și poate nu numai în ultima lui configurație, așa cum îl văzuseră romanii epocii imperiale, ci și prezentând forma etruscă, și ar fi împoțonat cu antefixe de teracotă. Acolo unde se află astăzi Colosseumul am putea admira și dispărutul Domus Aurea al lui Nero; în piața Pantheonului am găsi nu doar actualul Pantheon, așa cum ne-a fost lăsat de Hadrian, ci pe același teren s-ar afla și clădirea originală a lui M. Agrippa; mai mult, același sol ar purta atât biserica Maria sopra Minerva, cât și vechiul Templu deasupra căruia ea este construită. Și poate că observatorul ar trebui doar să-și schimbe

direcția privirii sau punctul de vedere pentru a evoca unul sau altul dintre aspecte.

Desigur că nu are niciun sens să ducem mai departe fantezia; ea conduce la lucruri de neimaginat, chiar la absurd. Dacă dorim să reprezentăm spațial succesiunea istorică, aceasta se poate întâmpla doar printr-o vecinătate în spațiu; același spațiu nu admite două umpluturi. Încercarea noastră pare a fi o joacă inutilă; ea are un singur merit: ne arată cât de mult ne-am îndepărtat de posibilitatea de a stăpâni proprietățile vieții psihice prin reprezentare vizuală.

Ar trebui să mai luăm poziție față de o obiecție; ea ne întreabă de ce am ales tocmai trecutul unui oraș pentru a-l compara cu trecutul psihic. Concepția conservării întregului trecut este valabilă și pentru viața sufletească numai cu o condiție: ca organul psihicului să rămână intact, ca țesutul său să nu fi suferit o traumă sau inflamație. Acțiunile distructive pe care le putem echivala cu aceste cauze de boală nu lipsesc însă din istoria niciunui oraș, chiar și când acesta a avut un trecut mai puțin zbuciumat decât Roma, chiar și dacă nu a fost călcat de dușmani, ca Londra. Cea mai pașnică evoluție a unui oraș conține demolări și

înlocuiri ale construcțiilor, și de aceea de acum înainte orașul este nepotrivit pentru o astfel de comparație cu organismul psihic.

Cedăm acestei obiecții și, renunțând, ne îndreptăm spre un efect de contrast cu un obiect de comparație care ne este mereu aproape, așa cum este corpul animal sau omenesc. Dar și aici găsim același lucru. Fazele timpurii ale dezvoltării nu sunt în niciun sens mai bine conservate, ele au dispărut în fazele ulterioare, cărora le-au furnizat materialul. Embrionul nu se mai lasă pus în evidență la adult, glanda timică pe care o posedă copilul este înlocuită după pubertate prin țesut conjunctiv, dar nu mai este disponibilă ca atare; în oasele lungi ale bărbatului matur aș putea poate regăsi conturul osului copilului, dar chiar și acesta a dispărut, căci s-a îngustat și s-a condensat, până ce și-a îmbrăcat forma finală. Așadar o astfel de conservare a tuturor straturilor primitive alături de configurația finală nu este posibilă decât în domeniul sufletesc și nu suntem în poziția de a evidenția acest proces.

Poate că mergem prea departe cu această concepție. Poate ar fi trebuit să ne mulțumim să susținem că trecutul *poate* rămâne conservat în viața psihică; el nu

trebuie *necesarmente* să fie distrus. Este încă posibil ca și în psihic multe lucruri vechi să fie șterse sau resorbite – în mod normal sau excepțional – atât de mult încât să nu mai poată fi reconstruite sau retrăite prin niciun proces, sau este posibil ca păstrarea acestora să fie legată de anumite condiții prielnice. Este posibil, dar nu știm nimic despre aceasta. Trebuie numai să afirmăm că menținerea trecutului în viața psihică este mai curând o regulă decât o excepție.

Dacă suntem absolut gata să recunoaștem că la mulți oameni se găsește un sentiment „oceanic“ și suntem înclinați să îl raportăm la o fază timpurie a sentimentului de Eu, se ridică o întrebare ulterioară: ce pretenții are acest sentiment pentru a fi văzut drept sursă a trebuinței religioase?

Această pretenție nu mi se pare obligatorie. Un sentiment nu poate fi o sursă de energie decât dacă el însuși este expresia unei trebuințe puternice. În cazul trebuințelor religioase, mi se pare incontestabilă derivarea lor din neajutorarea infantilă și din dorul de tată trezit de ea, căci acest sentiment nu se perpetuează, pur și simplu, din viața infantilă, ci este menținut durabil prin angoasa față de atotputernicia sorții. Nu știu să existe o trebuință infantilă la fel